

Danuta Kurzyńska-Chmiel

Podstawy prawne i organizacyjne oświaty

Prawo oświatowe w zarysie

2. wydanie

ABC

a Wolters Kluwer business

Podstawy prawne i organizacyjne oświaty

Prawo oświatowe w zarysie

Danuta Kurzyna-Chmiel

Podstawy prawne i organizacyjne oświaty

Prawo oświatowe w zarysie

ABC

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2009

Stan prawny na 1 stycznia 2009 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Bogdan Dolnicki

Wydawca

Izabella Malecka

Redaktor prowadzący

Anna Berska

Opracowanie redakcyjne

Dagmara Wachna

Skład i łamanie

TECHNET, Kraków

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2009

ISBN: 978-83-7601-484-5

2. wydanie

Wydane przez:

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Książek

01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a

tel. (022) 535 80 00

31-156 Kraków, ul. Zacisze 7

tel. (012) 630 46 00

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
Wstęp	9
Rozdział 1. Pojęcie i istota prawa	13
Istota prawa.....	13
Przepis prawny, norma prawna.....	15
Podział przepisów prawnych.....	17
Obowiązki prawa.....	19
Podmioty prawa.....	22
Stosunek prawny.....	26
Miejsce prawa oświatowego wśród gałęzi prawa.....	28
Rozdział 2. Źródła prawa	34
Źródła prawa i ich klasyfikacja.....	34
Źródła prawa powszechnie obowiązującego.....	36
Konstytucja.....	37
Ustawy.....	39
Rozporządzenia z mocą ustawy Prezydenta RP.....	40
Ratyfikowane umowy międzynarodowe.....	40
Rozporządzenia.....	41
Źródła prawa miejscowego.....	42
Źródła prawa wewnętrznego.....	46
Inne źródła prawa.....	50
Akty planowania.....	50
Prawo zwyczajowe.....	52
Orzecznictwo.....	53
Rozdział 3. Podstawowe wolności i prawa w dziedzinie oświaty	54
Wolności i prawa w dziedzinie oświaty na tle innych wolności i praw człowieka.....	54
Prawo do nauki i obowiązek szkolny.....	57
Prawo do opieki przedszkolnej.....	66
Prawne gwarancje prawa do nauki dzieci i młodzieży niepełnosprawnej.....	72
Prawo do nauki mniejszości narodowych/etnicznych.....	79

Rozdział 4. System oświaty	88
Zagadnienia wprowadzające	88
System szkół	94
Zakładanie i prowadzenie szkół oraz placówek oświatowych jako zadanie własne gminy.....	102
Zakładanie i prowadzenie szkół oraz placówek oświatowych przez powiat	107
Zakładanie i prowadzenie szkół oraz placówek oświatowych jako zadanie województwa samorządowego	109
Nadzór pedagogiczny.....	111
Rozdział 5. Organizacja szkoły lub placówki oświatowej	123
Rola źródeł prawa wewnętrznego i aktów planowania w organizacji szkoły lub placówki oświatowej	123
Dyrektor szkoły lub placówki oświatowej.....	130
Rada pedagogiczna	134
Społeczne organy szkoły lub placówki oświatowej.....	137
Rada szkoły lub placówki.....	138
Rada rodziców	139
Samorząd uczniowski	141
Załącznik 1. Przykładowy regulamin Rady Pedagogicznej	144
Załącznik 2. Przykładowy regulamin Rady Szkoły.....	150
Załącznik 3. Przykładowy regulamin Rady Rodziców.....	157
Załącznik 4. Przykładowy regulamin samorządu uczniowskiego	162
Rozdział 6. Awans zawodowy nauczyciela	167
Ogólne zasady awansu	167
Procedura awansu zawodowego nauczyciela stażysty na stopień nauczyciela kontraktowego	171
Procedura awansu zawodowego nauczyciela kontraktowego na stopień nauczyciela mianowanego	175
Procedura awansu zawodowego nauczyciela mianowanego na stopień nauczyciela dyplomowanego.....	179
Załącznik	184
Bibliografia	195

WYKAZ SKRÓTÓW

- Dz. U. – Dziennik Ustaw
- M. P. – Monitor Polski
- Karta Nauczyciela – ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (tekst jedn. Dz. U. z 2006 r. Nr 97, poz. 674 z późn. zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483)
- k.c. – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)
- k.p. – ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn. Dz. U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 z późn. zm.)
- k.p.a. – ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn. Dz. U. z 2000 r. Nr 98, poz. 1071 z późn. zm.)
- k.p.c. – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.)
- k.p.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
- k.r.o. – ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59 z późn. zm.)
- TK – Trybunał Konstytucyjny
- RPEiS – Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
- u.a.r.w. – ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o administracji rządowej w województwie (tekst jedn. Dz. U. z 2001 r. Nr 80, poz. 872 z późn. zm.)
- u.s.o. – ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn. Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.)
- u.s.g. – ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.)

- u.s.p. – ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jedn. Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1592 z późn. zm.)
- u.s.w. – ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (tekst jedn. Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590 z późn. zm.)

WSTĘP

Reformy oświatowe stały się inspiracją do powstania drugiego wydania niniejszej pozycji. Pierwsze ukazało się w 2006 r., zaś obecne ma charakter uaktualniony i rozszerzony. W ciągu kilku lat istotne, systemowe zmiany objęły liczne części prawa oświatowego. Dodatkowo plany osób odpowiedzialnych za obraz oświaty w naszym kraju wskazują, iż najbliższe lata będą kontynuacją polityki reform z najistotniejszym jej elementem, a mianowicie obniżeniem wieku rozpoczynania obowiązków przedszkolnego i szkolnego.

Prawo oświatowe nie stanowi odrębnego działu prawa, zaś większość jego norm jest zawarta w prawie administracyjnym. Ponieważ nie da się przedstawić zasad funkcjonowania instytucji oświatowych bez omówienia podstawowych zagadnień z teorii państwa i prawa, zostały one odpowiednio rozbudowane. Pierwszy rozdział stanowi zatem wprowadzenie do tej dziedziny. Przedstawiono w nim podstawowe wyznaczniki, dzięki którym można zrozumieć, czym jest istota prawa. W rozdziale drugim omówiono system źródeł prawa, rozumiany jako całokształt źródeł prawa w danym państwie, oraz ich powiązania. Ujęto je z punktu widzenia tego, co jest dla nich wspólne, i tego, co je różni. W systemie źródeł prawa każdy akt normatywny ma określoną rangę, są więc akty normatywne wyższej i niższej rangi. Dzięki poznaniu budowy tego systemu czytelnik będzie mógł zrozumieć, jakie miejsce w hierarchii zajmują bardzo liczne i zróżnicowane źródła prawa oświatowego.

Wolności i prawa w dziedzinie oświaty to integralna część praw i wolności człowieka oraz obywatela. Współczesny ich kształt i granice zależą od regulacji prawnych, na które składają się ratyfikowane przez stronę polską umowy międzynarodowe i źródła prawa wewnętrznego, na czele z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej. Zagadnień tych dotyczy rozdział trzeci. Omówiono w nim takie kwestie, jak prawo do nauki, wychowania przedszkolnego, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji prawnej dzieci i młodzieży niepełnosprawnej i mniejszości narodowych/etnicznych.

Rozdział czwarty został poświęcony systemowi oświaty, głównie zakładaniu i prowadzeniu szkół i placówek oświatowych przez jednostki samorządu terytorialnego. System oświaty można określić jako zbiór instytu-

cji oświatowych mających za zadanie kształcenie, wychowanie i opiekę, zapewniający realizację określonych wartości. Między tymi instytucjami zachodzą określone relacje i zależności (chodzi tu na przykład o kolejność etapów edukacyjnych, możliwości uzyskiwania dyplomów i świadectw). System oświaty składa się z wielu różnych podmiotów, zarówno publicznych, jak i niepublicznych, które mają pełnić funkcję wychowawczą, oświatową i opiekuńczą oraz wykonywać szczegółowe zadania zawarte w statutach danych jednostek. Podstawową wartością, jaką ma realizować system powiązanych ze sobą publicznych instytucji oświatowych, jest wyrażona w art. 70 ust. 4 Konstytucji RP powszechność i równość dostępu do wykształcenia, a instytucje niepubliczne działające zgodnie z przepisami prawa oświatowego stwarzają możliwość dokonania szerszego wyboru z oferty edukacyjnej, opiekuńczej i wychowawczej.

Organizacja współczesnej szkoły i placówki oświatowej to przedmiot rozważań w rozdziale piątym. Podstawą tej organizacji – zgodnie z duchem reform edukacyjnych – są w coraz większym stopniu samodzielnie tworzone plany i programy działalności. Źródła prawa oświatowego powszechnie obowiązującego w całym kraju są tylko zewnętrzną matrycą, zaś szkole czy placówce pozostawiono szeroką sferę samodzielności organizacyjnej. Od aktywności dyrektora szkoły, rady pedagogicznej, czy na przykład rodziców uczniów w dużej mierze zależy sposób organizacji, który umożliwi w jak największym stopniu osiągnięcie celów edukacyjnych i wychowawczych danej jednostki.

Ostatni rozdział został poświęcony zasadom awansu zawodowego nauczyciela. Autorka przedstawia je w sposób syntetyczny, opierając się na aktualnie obowiązujących przepisach prawa. Nauczyciel odgrywa kluczową rolę w procesie kształcenia i wychowania. Zawód ten to w istocie misja i na pewno powinien być wykonywany przez osoby wybrane, mające do tego powołanie. Funkcje pełnione przez nauczyciela można określić ogólnie jako kierowanie procesem kształcenia i wychowania uczniów i wychowanków oraz organizowanie różnych form działalności pozalekcyjnej i pozaszkolnej. Karta Nauczyciela określa zasady awansu zawodowego, przez który należy rozumieć przejście nauczyciela na wyższe stanowisko w hierarchii zawodowej, służące polepszeniu pracy szkoły, jak też potwierdzeniu jego dokonań i rozwojowi własnego.

W książce przedstawiono analizę prawną instytucji oświatowych w szerszym kontekście funkcjonowania prawa. Jako metodę opracowania przyjęto analizowanie obowiązujących przepisów prawnych. Dodatkowo zamieszczono załączniki zawierające wybrane fragmenty aktów prawnych i dokumentów dotyczących funkcjonowania oświaty.

Intencją autorki było, aby praca ta okazała się przydatna szerokiemu kręgowi odbiorców – zarówno studentom, jak i nauczycielom, pracownikom instytucji oświatowych i wszystkim osobom, które pragną poznać tę syntetycznie przedstawioną tematykę.

Cieszyn, 1 grudnia 2008 r.

Danuta Kurzyna-Chmiel

Rozdział 1

POJĘCIE I ISTOTA PRAWA

Istota prawa

Pojęcie prawa nie jest rozumiane jednoznacznie. Podstawowe różnice wynikają z przyjętej koncepcji filozoficzno-prawnej. Zgodnie z założeniami funkcjonalizmu prawniczego prawo jest tożsame ze zbiorem przepisów prawnych zawartych w tekstach prawnych lub ze zbiorem decyzji faktycznie podejmowanych przez sędziów i pracowników organów administracyjnych (prawo w działaniu)¹. Według poglądów teoretyków państwa i prawa, nie ma prawa bez państwa². Prawo jest gwarantem funkcjonowania państwa. Można przyjąć następującą definicję: „prawo to zespół norm wydanych lub usankcjonowanych przez państwo i zagwarantowanych przymusem państwowym”³. Państwo – przez swoje instytucje i przysługującą im możliwość użycia przymusu – jest wyposażone w instrumenty władczego wpływania na sytuację osób, rzeczy i zdarzeń, do których jest adresowane.

Psychologiczna teoria prawa L. Petrażyckiego sprowadza prawo do pewnych przeżyć psychicznych, emocjonalnych człowieka⁴. Swoistość norm prawnych ma polegać na przeżyciu, w którym odczuwa się presję psychiczną skłaniającą do określonego zachowania. Jednym z elementów przeżycia emocjonalnego jest obowiązek – wspólny zresztą dla prawa i moralności. Jednak tylko prawu jest właściwe przeżywanie oprócz obowiązku także uprawnienia.

Dość szeroko rozpowszechniło się także uznawanie za prawo norm słusznych, które mają wynikać z różnorodnie rozumianej natury człowie-

---

¹ Zob. L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 1997, s. 17; J. Kowalski, *Funkcjonalizm w prawie amerykańskim*, Warszawa 1960, s. 14 i n.

² W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986, s. 272 i n.

³ W. Siuda, *Elementy prawa dla ekonomistów*, Poznań 1995, s. 9.

⁴ Założenia teorii L. Petrażyckiego można znaleźć w: *Wstęp do nauki prawa i moralności*, Warszawa 1930 oraz *Teoria państwa i prawa*, t. II, Warszawa 1960.

ka, świata, przyrody. Jest to tak zwane prawo natury. Szkoły prawa natury powstały już w starożytności, lecz mają też wielu zwolenników współcześnie. Można wyróżnić wiele odmian prawa natury⁵. W naszym kraju duże znaczenie mają głównie chrześcijańskie teorie prawa natury, głoszone przez św. Augustyna i św. Tomasza⁶. Święty Augustyn wyróżniał prawo wieczne, pojmowane jako wola Boga kierującego światem. W świadomości człowieka prawo wieczne ma dochodzić do głosu jako prawo natury (prawo naturalne). Prawo wieczne i prawo naturalne powinno być – zgodnie z poglądami tego filozofa – podstawą tworzenia prawa pozytywnego. Według św. Tomasza prawo pozytywne, czyli prawo stanowione przez władzę państwową, jest zmienne w czasie i przestrzeni. Inaczej prawo natury – jest niezmienne, jest prawem doskonałym, kieruje naturą ludzką. Poznajemy je przez poznanie samego siebie, gdyż jego podstawą jest natura, to znaczy istota człowieka.

Do koncepcji prawa mających największe znaczenie praktyczne należy teoria stworzona przez pozytywizm prawniczy. Nazywany ojcem pozytywizmu anglosaskiego J. Austin przedstawił w 1832 r. koncepcję, która przeszła do historii pod nazwą teorii imperatywu. Rozumiał on prawo jako rozkaz suwerennej władzy państwowej wydany obywatelowi pod groźbą zastosowania przymusu. J. Austin silnie akcentował to, że prawo i moralność są dwoma różnymi i niezależnymi od siebie porządkami normatywnymi. H.L.A. Hart nazwał ten składnik pozytywistycznej koncepcji prawa tezą o rozdziale prawa i moralności⁷. Koncepcje J. Austina zostały współcześnie poddane krytyce i modyfikacji. Dokonał tego głównie H.L.A. Hart, który stwierdził między innymi, że nie należy identyfikować prawa ze zbiorem rozkazów, ponieważ prawo składa się z norm ogólnych, a rozkaz to dyrektywa jednostkowa. Za prawem stoi przymus państwowy jedynie w odniesieniu do ogółu norm prawnych, a w przypadku norm szczegółowych, dotyczących na przykład prawa cywilnego, przymus nie musi występować. Uwzględniając uwagi tych dwóch najwybitniejszych przedstawicieli pozytywizmu prawniczego, można przyjąć, że – zgodnie z istotą pozytywistycznej koncepcji – prawo to zbiór norm ogólnych pochodzących od organów państwa, na których straży stoi przymus państwowy.

---

⁵ Zob. M.A. Krapiec, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1975, s. 12–36; H. Waśkiewicz, *Problem prawa naturalnego – problem otwarty*, Chrześcijanin w Świecie 1985, nr 140; M. Szyszkowska, *Co z prawem natury po Soborze?*, Życie i Myśli 1972, nr 10.

⁶ Jako przykład laickiej interpretacji prawa natury można wskazać głośną koncepcję L.L. Fullera (zob. *Moralność prawa*, tłum. S. Amsterdamski, Warszawa 1978).

⁷ H.L.A. Hart, *Positivism and the Separation of Law and Morality*, Harvard Law Review 1958, nr 71.

Krótko podsumowując, należy stwierdzić, że niepozytywistyczne koncepcje kwestionują twierdzenie, że pojęcie prawa wyczerpuje się w pojęciu stanowionych przez organy państwowe aktów normatywnych, którym przysługuje przymus państwowy, i zakładają uznanie koniecznych wartości w prawie⁸. Do uznanych współcześnie wartości prawa zalicza się najczęściej:

- sprawiedliwość,
- racjonalność,
- równość wobec prawa,
- zakaz dyskryminacji ze względu na rasę, przekonania polityczne, religijne i tak dalej,
- wolność słowa i zrzeszania się,
- prawo do uczciwego i rzetelnego procesu,
- zakaz stosowania tortur,
- nakaz ochrony środowiska i dóbr kultury.

W literaturze można spotkać powszechny podział prawa na prawo przedmiotowe i prawo podmiotowe⁹. **Prawo przedmiotowe** to całokształt norm (czy przepisów) prawa o cechach generalności i abstrakcyjności, które są podstawą decyzji jednostkowych stosowania prawa. Pod względem zakresu prawo przedmiotowe pokrywa się zatem z prawem pozytywnym. **Prawo podmiotowe** jest jednym z bardziej kontrowersyjnych pojęć w doktrynie¹⁰. Najogólniej ujmując, prawo podmiotowe to prawo przysługujące podmiotowi prawa na mocy norm prawnych. W dalszych rozważaniach pojęcie prawa będzie rozumiane zgodnie z definicją prawa przedmiotowego.

Przepis prawny, norma prawna

W teorii prawa zwykło się rozróżniać pojęcie i znaczenie przepisu prawnego i normy prawnej. Wydaje się, że różnice między nimi najtrafniej ujmują dwa poglądy. Pierwszy z nich uznaje przepis prawny za pewnego rodzaju napis, a normę prawną – za znaczenie tego przepisu. Zgodnie z drugim poglądem przepis prawny to jednostka techniczna aktu prawnego, norma

⁸ Wartości, które powinny być chronione przez prawo wskazuje na przykład Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r.

⁹ L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 21; J. Nowacki, Z. Tabor, *Wstęp do prawoznawstwa*, Katowice 1991, s. 239–240.

¹⁰ J. Nowacki, Z. Tabor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 240.

zaś stanowi regułę prawną skonstruowaną według jakiegoś wzoru z elementów zawartych w przepisach prawnych¹¹.

W niniejszym opracowaniu przyjęto rozumienie **przepisu prawa** jako regułę zachowania. Wszystkie przepisy to reguły zachowania, niezależnie od tego, czy są przepisami kulinarnymi czy przepisami prawa. Są więc wypowiedziami wskazującymi sposób postępowania, „przepisującymi”, jak należy postępować¹². „Każdy przepis jest wskazówką, regułą zachowania i takie znaczenie ma słowo «przepis» w językach naturalnych, niezależnie od dziedziny, jakiej dotyczy. Stąd też mówi się o przepisach gramatycznych, lekarskich, kościelnych, prawnych i innych”¹³.

Przepis prawny i norma prawna nie są zdaniami w sensie logicznym, ponieważ zdaniem takim jest wypowiedź oznajmująca, której można przypisać wartość prawdy lub fałszu, czyli wartość logiczną zdania. Od zdań w sensie logicznym należy odróżnić zdania w sensie gramatycznym. Do zdań w sensie gramatycznym należą oprócz zdań oznajmujących także zdania pytające i rozkazujące, którym nie można przypisać wartości prawdy lub fałszu.

Normy należą do dużej grupy wypowiedzi dyrektywnych, obejmujące różnego rodzaju zalecenia, rady, życzenia, wskazówki i tym podobne. Cechą norm jest to, że nie mają charakteru opisowego (deskryptywnego), nie odpowiadają na pytanie „jak jest?”, lecz „jak być powinno?”. Normy nie opisują zatem zjawisk, lecz formułują określone dyrektywy postępowania¹⁴.

Na podstawie ustaleń teoretycznych można zdefiniować pojęcia przepisu i normy prawnej. **Przepis prawny** to zdaniokształtny zwrot językowy wskazujący lub narzucający sposób zachowania; to reguła postępowania, formalnie wyodrębniona w tekście aktu prawnego w postaci artykułu, paragrafu, ustępu lub ich mniejszego fragmentu. **Norma prawna** jest zrekonstruowaną z tekstu aktu prawnego dyrektywą postępowania¹⁵, którą od innych norm obecnych w naszym życiu (na przykład norm moralności czy obyczaju) odróżnia cecha „prawności”¹⁶. Ze względu na to, że rozróżnienie zakresów pojęć normy prawnej i przepisu prawnego ma znaczenie głównie teoretyczne, w dalszej części rozważań pojęcia te będą stosowane zamiennie.

¹¹ J. Wróblewski, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1981, s. 6.

¹² Tak określili to J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 16.

¹³ Cytat za: *ibidem*.

¹⁴ Pogląd odmawiający normom wartości logicznej jest nazywany stanowiskiem nonkognitywistycznym (zob. L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 43).

¹⁵ *Ibidem*, s. 45.

¹⁶ Tak w J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 16.

Podział przepisów prawnych

Przepisy prawne można klasyfikować w różny sposób, w zależności od przyjmowanych założeń i kryteriów¹⁷. Podstawowy podział dzieli przepisy na **imperatywne** i **dyspozytywne**. Rozróżnia się je ze względu na ich obowiązywanie w stosunku do woli stron.

Przepisy imperatywne (*ius cogens*) są często nazywane przepisami bezwzględnie obowiązującymi. Bezwzględność stosowania tych przepisów polega na tym, że ich działanie nie może być ani wyłączone, ani ograniczone lub zniesione wolą stron i w każdym przypadku przewidzianym przez taki przepis jego postanowienia muszą znaleźć zastosowanie¹⁸.

Przepisy dyspozytywne (*ius dispositivum*), inaczej względnie obowiązujące, to takie przepisy, które stosuje się tylko wtedy, gdy podmiot lub strony same nie uregulowały swych stosunków albo postanowienia mają jedynie częściowy charakter. Przepisy te pozostawiają możliwość samodzielnego uregulowania treści stosunków prawnych – „względnie” same zaczynają obowiązywać¹⁹.

Istnieje też podział na **przepisy nakazujące, zakazujące i uprawniające**. Rozróżnia się je na podstawie tego, czy przepis, wskazując jedno możliwe zachowanie w danej sytuacji, nakazuje je (przepisy nakazujące)²⁰ bądź zakazuje go (przepisy zakazujące)²¹, bądź uprawnia (dozwala), aby podmiot lub podmioty prawa mogły wybrać sposób zachowania się, któ-

---

¹⁷ Zob. na przykład: J. Wróblewski, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 319; L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 48 i n.; B. Gneta, J. Koczanowski, Z. Żabiński, Cz. Żuławska, *Elementy prawa: prawo państwowe i cywilne*, Kraków 1992, s. 15 i n.

¹⁸ Na przykład art. 40 ust. 1 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn. Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.) stanowi, iż: „W szkole zatrudniającej co najmniej 3 nauczycieli działa rada pedagogiczna, która jest kolegialnym organem szkoły lub placówki w zakresie realizacji jej statutowych zadań dotyczących kształcenia, wychowania i opieki”. W art. 8 tej ustawy napisano: „Szkoła podstawowa i gimnazjum może być tylko szkołą publiczną lub niepubliczną o uprawnieniach szkoły publicznej”.

¹⁹ Na przykład art. 13 ust. 2 u.s.o. stanowi: „Na wniosek rodziców nauka, o której mowa w ust. 1 [to jest nauka języka, własnej historii i kultury, która umożliwia podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej – przyp. aut.] może być prowadzona: 1) w osobnych grupach, oddziałach lub szkołach, 2) w grupach, oddziałach lub szkołach – z dodatkową nauką języka oraz własnej historii i kultury, 3) w międzyszkolnych zespołach nauczania”.

²⁰ Na przykład art. 15 ust. 2 u.s.o.: „Obowiązek szkolny dziecka rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat oraz trwa do ukończenia gimnazjum, nie dłużej jednak niż do ukończenia pełnoletności”.

²¹ Na przykład art. 53 ust. 3 u.s.o.: „Rada rodziców uchwała regulamin swojej działalności, który nie może być sprzeczny ze statutem szkoły lub placówki”.

re nie jest obowiązkowe (przepisy uprawniające)²². Część przepisów nie określa bezpośrednio uprawnień czy obowiązków, lecz odsyła do innych obowiązujących przepisów lub reguł. Odesłania mogą mieć różny charakter, na przykład do innego przepisu prawa, do innego działu prawa czy nawet do reguł pozaprawnych²³. **Przepisy odsyłające** mają przyczynić się do zmniejszania rozmiarów wydawanych aktów prawnych²⁴. Podstawowa różnica między przepisami odsyłającymi a blankietowymi polega na tym, że **przepisy blankietowe** często z góry – *in blanco* – określają sankcje za zachowania niezgodne z przepisami, które jeszcze nie obowiązują, ale mogą zostać wydane²⁵.

Przepisy lub całe akty prawne o charakterze reguł powszechnych są określane mianem *lex generalis*. W odróżnieniu od nich reguły szczególne, zawierające wyjątki od reguł powszechnych noszą nazwę *lex specialis*²⁶.

Przepisy dzieli się też na **generalne** i **indywidualne**. Jako kryterium ich rozróżnienia przyjmuje się sposób oznaczania adresata przepisów, czyli podmiotu lub podmiotów, do których jest skierowane prawo. Przepisy generalne to takie przepisy, których adresaci są określani nazwą generalną, odnoszącą się do każdego podmiotu mającego określone cechy. Przepisy indywidualne określają adresata nazwą indywidualną²⁷.

---

²² Na przykład art. 16 ust. 1 u.s.o.: „Na wniosek rodziców naukę w szkole podstawowej może także rozpocząć dziecko, które przed dniem 1 września kończy 6 lat, jeżeli wykazuje psychofizyczną dojrzałość do podjęcia nauki szkolnej”.

²³ Na przykład art. 20 u.s.o.: „Niedopełnianie obowiązku, o którym mowa w art. 14 ust. 3, obowiązku szkolnego lub nauki podlega egzekucji w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji”.

²⁴ A. Podgórecki, *Założenia polityki prawa*, Warszawa 1957, s. 7 i n.

²⁵ Więcej o przepisach blankietowych zob. H.U. Karpen, *Die Verweisung als Mittel der Gesetzgebungstechnik*, Berlin 1970, s. 80–100 i 199–220; J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 44–45.

²⁶ Na przykład moc reguły powszechnej ma cytowany wcześniej art. 15 ust. 2 u.s.o. Regułę wprowadzającą wyjątek można jednak znaleźć już w art. 16 ust. 1 tej ustawy, który stwierdza: „Na wniosek rodziców naukę w szkole podstawowej może także rozpocząć dziecko, które przed dniem 1 września kończy 6 lat, jeżeli wykazuje psychofizyczną dojrzałość do podjęcia nauki szkolnej”.

²⁷ Jako przykład przepisu, w którym adresat jest oznaczony generalnie, można podać art. 82 ust. 1 u.s.o.: „Osoby prawne i fizyczne mogą zakładać szkoły i placówki niepubliczne po uzyskaniu odpowiedniego wpisu do ewidencji prowadzonej przez jednostkę samorządu terytorialnego obowiązującą do prowadzenia odpowiedniego typu publicznych szkół i placówek”. Indywidualne oznaczenie adresata występuje na przykład w art. 3c teje ustawy: „Minister do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego zakłada i prowadzi publiczne szkoły artystyczne (...)”.

Obowiązywanie prawa

W literaturze przedmiotu występuje wiele kryteriów (między innymi behawiorystycznych, tetycznych, aksjologicznych) uznawania, że normy prawne obowiązują²⁸. Niewątpliwie zagadnienie obowiązywania prawa należy łączyć z obowiązkiem jego przestrzegania i stosowania, gdyż trudno jest wymagać przestrzegania na przykład przepisów jeszcze nieobowiązujących, ponieważ prawo nie działa wstecz (*lex retro non agit*)²⁹. J. Nowacki i Z. Tobor piszą: „Współwystępowanie różnych kryteriów obowiązywania powoduje, że aby rozstrzygnąć, czy dana norma obowiązuje, musimy dysponować jakimś kryterium «ostatecznym». Wybór takiego kryterium jest oczywiście sprawą wartościowania”³⁰. Jest bezsporne, iż obywatele polscy bez względu na miejsce przebywania podlegają prawu polskiemu, a w szczególności prawu do nauki, obowiązkowi przedszkolnemu i szkolnemu.

Wyróżnia się trzy zakresy (aspekty) obowiązywania prawa: czasowy (temporalny), terytorialny i osobowy (personalny). **Czasowy zakres obowiązywania prawa** odnosi się do tego, w jakim przedziale czasu normy prawne mają być przestrzegane. Zgodnie z zasadą dotyczącą kategorii najważniejszych aktów prawnych w polskim porządku prawnym, publikowanych w Dzienniku Ustaw: „Akty prawne ogłoszone w dzienniku wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ich ogłoszenia, jeżeli same nie stanowią inaczej” (zob. ustawę z dnia 20 września 1991 r. o zmianie ustawy o wydawaniu Dziennika Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej i Dziennika Urzędowego Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”, Dz. U. Nr 94, poz. 420). Można wyróżnić cztery najczęściej stosowane sposoby określania momentu, od którego akt prawny zaczyna obowiązywać³¹:

- akt prawny nabiera mocy obowiązującej z dniem ogłoszenia, czyli z datą, jaką nosi organ publikujący dany akt, na przykład datą ogłoszenia organu publikacyjnego, jakim jest Dziennik Ustaw,
- akt prawny podaje datę kalendarzową lub wydarzenie, od którego nadejścia uzyskuje on moc obowiązującą (na przykład od 12 stycznia 1974 r. lub od dnia przyjęcia Polski do Unii Europejskiej),

²⁸ Zob. na przykład J. Nowacki, *Kryteria obowiązywania norm prawnych a wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej*, Studia Prawno-Ekonomiczne 1974, t. 13; Cz. Znamierowski, *Podstawowe pojęcia teorii prawa*, cz. 1, Poznań 1924, s. 19 i 49.

²⁹ W wyjątkowych, ściśle określonych sytuacjach akty prawne można stosować także do wydarzeń wcześniejszych, które nastąpiły przed wejściem w życie tych aktów (zob. R. Alexy, *W obronie nie-pozytywistycznej koncepcji prawa*, Państwo i Prawo 1993, z. 10).

³⁰ Cytat za: J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 145.

³¹ *Ibidem*, s. 149.

- wskazywana jest liczba dni od chwili ogłoszenia aktu, po upływie których wejdzie on w życie (na przykład w 7 czy w 30 dni po ogłoszeniu),
- sam akt prawny nie stanowi, od kiedy obowiązuje, lecz wskazuje inny akt, w którym są zawarte te rozstrzygnięcia³².

Z temporalnym zakresem obowiązywania prawa łączy się pojęcie *vacatio legis*, czyli czasu spoczywania, „wakacji” ustawy. Jest to okres nieobowiązywania aktu od momentu jego ogłoszenia w organie publikacyjnym do czasu wejścia w życie. Ma on służyć lepszemu zapoznaniu się z treścią aktu i przygotowaniu organów do jego stosowania. Okres trwania *vacatio legis* jest zatem zróżnicowany i – w zależności od wagi i wielkości wprowadzanych zmian – może wynosić od kilku dni nawet do kilku lat³³.

Akt prawny obowiązuje najczęściej dopóty, dopóki nie zostanie uchylony na mocy później wydanych aktów prawnych – jest to tak zwana derogacja (*derogatio*)³⁴. Spotyka się również akty prawne czasowe. Są to akty, które same stanowią, przez jaki okres obowiązują. Utrata mocy obowiązującej takich aktów jest określana w różny sposób, na przykład przez wskazanie daty kalendarzowej, z której nadejściem dany akt traci swą moc, lub okresu od kiedy do kiedy obowiązuje. Utrata mocy obowiązującej aktu prawnego bywa też wiązana z jakimś wydarzeniem, na przykład wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej.

Przez pojęcie **terytorialny zakres obowiązywania prawa** rozumie się obszar, w obrębie którego prawo obowiązuje. Największym obszarem obowiązywania prawa polskiego jest terytorium naszego państwa. Terytorium państwa jest to zarówno przedmiot władzy państwowej, jak i przestrzeń, w której granicach państwo sprawuje władzę w sposób wyłączny w odniesieniu do osób, rzeczy i zdarzeń. W skład terytorium państwa wchodzi obszar oznaczony granicami, a więc obszar lądowy, morskie wody przybrzeżne, wewnątrz ziemi oraz przestrzeń powietrzna³⁵.

³² Na przykład ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. Nr 153, poz. 1270), stanowi w art. 301, że: „Ustawa wchodzi w życie w terminie i na zasadach określonych ustawą z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o ustroju sądów administracyjnych, i ustawę – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. Nr 153, poz. 1271)”.

³³ Na przykład ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz. U. Nr 153, poz. 1271), weszła w życie w dniu 1 stycznia 2004 r.

³⁴ Na przykład ustawa o systemie oświaty (Dz. U. z 1971 r. Nr 32, poz. 160 z późn. zm.) uchyliła ustawę z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania.

³⁵ Zgodnie z art. 1 ustawy o ochronie granicy państwowej (Dz. U. z 1990 r. Nr 78, poz. 461 z późn. zm.) „Granicą Rzeczypospolitej Polskiej, zwaną dalej «granicą państwową», jest powierzchnia pionowa przechodząca przez linię graniczną, oddzielającą terytorium państwa polskiego od terytoriów innych państw i od morza pełnego. Granica państwowa rozgranicza również przestrzeń powietrzną, wody i wewnątrz ziemi”.

Zgodnie z przyjętą w naszym kraju zasadą akty normatywne³⁶ stanowione przez organy centralne, zarówno władzy ustawodawczej (Sejm, Senat), jak i władzy wykonawczej (Prezydent RP, Rada Ministrów, ministrowie i inne organy administracji centralnej), obowiązują na całym terytorium państwa, chyba że same stanowią inaczej³⁷. Od zasady tej istnieją wyjątki *in plus* i *in minus*. Wyjątki pierwszego rodzaju dotyczą statków morskich, powietrznych i kosmicznych podnoszących banderę lub mających znak naszego państwa. Przypadki ograniczenia zasady terytorialności dotyczą eksterytorialności placówek dyplomatycznych innych państw i obcych baz wojskowych. Konkretnie zasady ograniczenia zasady terytorialności są zawarte w umowach międzynarodowych³⁸. Akty normatywne organów terenowych, czyli organów rządowej administracji ogólnej i specjalnej (niezespólonej) oraz organów jednostek samorządu terytorialnego, obowiązują na obszarze swojej właściwości miejscowej. Przykładowo akty stanowione przez wojewodę śląskiego obowiązują na terytorium całego lub części tego województwa, a zarządzenia porządkowe wydawane przez burmistrza gminy Cieszyn – na terenie gminy lub jej części.

Osobowy (personalny) zakres obowiązywania prawa określa, kogo obowiązuje prawo, to znaczy kto jest jego adresatem. Przyjęto zasadę, że obowiązuje ono wszystkie podmioty (w tym również obcokrajowców) znajdujące się na terytorium państwa³⁹. Od zasady tej są wyjątki *in plus* i *in minus*. Ograniczenie tej zasady dotyczy przedstawicieli państw obcych, akredytowanych w danym państwie oraz członków obcych sił zbrojnych stacjonujących na terytorium kraju. Szczegółowe zasady wyłączenia tych osób spod rządów naszego prawa są zawarte w umowach międzynarodowych⁴⁰. Wyjątki rozszerzające tę zasadę dotyczą stosowania prawa do polskich obywateli, nawet jeśli znajdują się poza granicami naszego państwa⁴¹.

³⁶ Na temat aktów normatywnych zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.

³⁷ Na temat centralnych organów administracji zob. E. Ochendowski, *Prawo administracyjne: część ogólna*, Toruń 2004, s. 255 i n.

³⁸ Zob. J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 146–147; J. Makowski, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 1948, s. 143.

³⁹ Na przykład w art. 94a ust. 1 u.s.o. można przeczytać: „Osoby nie będące obywatelami polskimi korzystają z nauki i opieki w publicznych przedszkolach, a podlegające obowiązkowi szkolnemu korzystają z nauki i opieki w publicznych szkołach podstawowych, gimnazjach, publicznych szkołach artystycznych oraz w placówkach, w tym placówkach artystycznych, na warunkach dotyczących obywateli polskich”.

⁴⁰ Jest także pewna grupa przepisów obowiązujących obywateli państw obcych, których zachowanie na terytorium innego państwa godzi w interesy naszego państwa, na przykład dotyczy to planowania ataku terrorystycznego w Polsce.

⁴¹ Zgodnie z art. 22 ust. 1 u.s.o. minister właściwy do spraw oświaty i wychowania określa w drodze rozporządzenia na przykład organizację kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą.

Podmioty prawa

Wyróżnia się dwa rodzaje podmiotów prawa:

- osoby fizyczne,
- osoby prawne⁴².

Osobą fizyczną jest każdy człowiek bez względu na wiek, płeć, stan zdrowia psychicznego czy fizycznego. Podmiotowość prawna ludzi rozpoczyna się w chwili urodzenia⁴³, czyli odłączenia od ciała matki, i trwa aż do śmierci. Dowodem śmierci człowieka jest akt zgonu. Urząd stanu cywilnego sporządza akt zgonu także na podstawie dwóch rodzajów orzeczeń sądowych – o stwierdzeniu zgonu i o uznaniu za zmarłego (art. 10 ust. 3 i 69 ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego)⁴⁴. Każdej osobie fizycznej przysługuje **zdolność prawna**, czyli możliwość posiadania praw lub obowiązków w dziedzinie prawa cywilnego. O tym, czy rzeczywiście osoby te mogą wykonywać czynności prawne, decyduje **zdolność do czynności prawnych**. **Czynność prawna** to taka czynność osoby fizycznej (lub prawnej), która zmierza do ustanowienia, zmiany lub zniesienia stosunku cywilnoprawnego przez złożenie odpowiedniego oświadczenia woli⁴⁵. Osoby fizyczne mogą:

- mieć pełną zdolność do czynności prawnych. Przysługuje ona osobom pełnoletnim. Wyjątek dotyczy regulacji prawa rodzinnego: zgodnie z art. 10 § 1 ustawy z dnia 25 lutego – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59 z późn. zm.) w związku z art. 10 § 2 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.) na skutek zawarcia – za zgodą sądu – małżeństwa kobieta niepełnoletnia (w wieku co najmniej szesnastu lat) uzyskuje pełnoletność i nie traci jej nawet na skutek unieważnienia małżeństwa;

---

⁴² Podział podmiotów prawa na osoby fizyczne i prawne jest akceptowany w całej teorii prawa, ale szczególne znaczenie ma w prawie cywilnym. Niektórzy autorzy wyróżniają jeszcze tzw. ułomne osoby prawne, czyli jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, jednak w świetle obowiązującego prawa, mimo że podmioty te mają pewną zdolność prawną, to prawo nie przyznaje im atrybutu podmiotowości prawnej (zob. na przykład S. Grzybowski, *System prawa cywilnego*, Wrocław 1985, s. 290; A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984, s. 242).

⁴³ Zgodnie z art. 4 ustawy z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn. Dz. U. z 2004 r. Nr 161, poz. 1688 z późn. zm.) podstawą określenia daty urodzenia dziecka jest data zawarta w jego akcie urodzenia.

⁴⁴ Zob. także przepisy dotyczące sytuacji prawnej osób zaginionych (art. 29, 30 i 31 k.c.).

⁴⁵ W. Siuda, *Elementy prawa...*, s. 171; S. Grzybowski, *System prawa cywilnego...*, s. 475–727.

- mieć ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Mają ją osoby, które ukończyły trzynaście, ale nie skończyły osiemnastu lat, a także osoby częściowo ubezwłasnowolnione. Ubezwłasnowolnienie częściowe jest to ograniczenie – w drodze orzeczenia sądu – zdolności do czynności prawnych osoby pełnoletniej, jeżeli z powodu choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych potrzebuje ona pomocy do prowadzenia jej spraw. Dla takiej osoby ustanawia się kuratelę. Osoby o ograniczonej zdolności do czynności prawnych nie mogą w ogóle wykonywać pewnych czynności, na przykład przenosić własności nieruchomości⁴⁶, a niektóre czynności są prawnie wiążące. Do czynności, na których wykonywanie nie jest wymagana zgoda przedstawiciela ustawowego, można zaliczyć między innymi zawieranie umów dotyczących drobnych, codziennych spraw życia codziennego;
- nie mieć w ogóle zdolności do czynności prawnych. Czynności prawne wykonane przez osoby niemające zdolności do czynności prawnych są nieważne⁴⁷. Pozbawione zdolności do czynności prawnych są osoby, które nie ukończyły trzynastu lat, i osoby ubezwłasnowolnione całkowicie. Ubezwłasnowolnienie całkowite to pozbawienie zdolności do czynności prawnych – w drodze orzeczenia sądowego – osoby, która ukończyła trzynaście lat i wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych nie jest w stanie kierować swym postępowaniem. Nad taką osobą sąd ustanawia opiekę, chyba że osoba ta pozostaje pod władzą rodzicielską (art. 13 § 1 i 2 k.c.).

Osoby fizyczne nabywają zdolność prawną z chwilą narodzenia. Ograniczoną zdolność prawną ma nasciturus, czyli dziecko poczęte, ale jeszcze nienarodzone, pod warunkiem że urodzi się żywe⁴⁸. Ze swej natury *nasciturus* nie korzysta w żadnym zakresie ze zdolności do czynności prawnych.

Drugim rodzajem podmiotów prawa są osoby prawne. **Osobą prawną** jest każda jednostka organizacyjna, której przepisy prawne przyznają zdol-

---

⁴⁶ Nieruchomości – według art. 46 § 1 k.c. – to część powierzchni ziemskiej stanowiąca przedmiot odrębnej własności (grunt) wraz ze wszystkim, co jest z nią trwale związane.

⁴⁷ Wyjątek od tej generalnej zasady dotyczy sytuacji, gdy umowa staje się ważna z chwilą jej wykonania przez osobę niezdolną do wykonywania czynności prawnych, jeżeli była to umowa należąca do umów powszechnie zawieranych w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego i nie spowodowała ona rażącego pokrzywdzenia osoby niezdolnej.

⁴⁸ Przykładowo zgodnie z art. 927 k.c. dziecko już poczęte w chwili otwarcia spadku, to znaczy w chwili śmierci spadkodawcy, może być spadkobiercą, jeżeli urodzi się żywe.

ność prawną (art. 33–34 k.c.). Posiada ona własny majątek, nabywa prawa i obowiązki we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność niezależnie od osób fizycznych, które wchodzi w jej skład⁴⁹. Osoba prawna działa przez swoje organy. Zgodnie z postanowieniami kodeksu cywilnego (art. 33): „Osobami prawnymi są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną”. Obowiązujący w Polsce system prawny konstruuje oprócz Skarbu Państwa również innego rodzaju państwowe osoby prawne, takie jak przedsiębiorstwa państwowe, szkoły wyższe czy Polską Akademię Nauk.

Specyficznym typem osób prawnych są jednostki samorządu terytorialnego⁵⁰. Podmiotowość prawną gwarantuje jednostkom samorządu Konstytucja RP, która w art. 165 ust. 1 zawiera następujące postanowienie: „Jednostki samorządu terytorialnego mają osobowość prawną. Przysługują im prawo własności i inne prawa majątkowe”. W literaturze podkreśla się nie tylko cywilistyczny charakter osobowości prawnej tych jednostek, ale także publicznoprawny⁵¹. Wyraża się on w wykonywaniu zadań publicznych przy użyciu władczych środków prawnych, tak zwanego władztwa administracyjnego. W systemie oświaty przykładowo nie mają osobowości prawnej przedszkola, szkoły i placówki publiczne zakładane i prowadzone przez ministrów i jednostki samorządu terytorialnego, gdyż są one jednostkami lub zakładami budżetowymi (art. 79 ust. 1 u.s.o.).

Zgodnie z klasycznym podziałem osoby prawne dzieli się na korporacje i na zakłady. Osoby prawne typu korporacyjnego mają tę cechę, że w ich strukturze organizacyjnej funkcjonują członkowie, którzy przez wnoszone składki, udziały lub wkłady tworzą majątek osoby prawnej, a przez uprawnione organy decydują o jej działaniu⁵². Takimi osobami prawnymi są na przykład stowarzyszenia, partie polityczne, spółki handlowe.

Zakładem jest nazywana osoba prawna, której powstanie, cel, rodzaj, pierwotny majątek i sposób działania określa założyciel (fundator) w statu-

⁴⁹ Osoba prawna ma oczywiście węższy zakres praw i obowiązków niż osoba fizyczna, na przykład w zakresie zawierania małżeństw.

⁵⁰ Więcej o osobowości prawnej jednostek samorządu terytorialnego zob. D. Kurzyńska-Chmiel, *Nadzór wojewody nad samorządem terytorialnym*, Bielsko-Biała 2003, s. 132–133, i podana w tej pracy literatura.

⁵¹ B. Dolnicki, *Nadzór nad samorządem terytorialnym*, Katowice 1993, s. 26; P. Radziejewicz, *Kilka uwag w sprawie przydatności pojęcia „osoba prawa publicznego”*, Samorząd Terytorialny 2000, nr 6, s. 3–18, i zawarta tam literatura.

⁵² Na temat konstrukcji osobowości prawnej szkół wyższych, zob. w szczególności B. Dolnicki, *Pozycja prawna studenta i doktoranta uniwersytetu* (w:) *Nowe prawo o szkolnictwie wyższym a podmiotowość studenta*, pod red. A. Szadok-Bratuń, Wrocław 2007, s. 89–94, tam też: E. Ochndowski, *Pojęcie i charakterystyka szkoły wyższej*, s. 27 i n.

cie. Współcześnie można zaliczyć do zakładów na przykład fundacje, przedsiębiorstwa państwowe, jednostki badawczo-rozwojowe, a nawet jednostki samorządu terytorialnego⁵³. Tryb tworzenia osób prawnych regulują przepisy prawa. Wyróżnia się trzy podstawowe tryby:

- tryb erekcyjny powstania osoby prawnej, polegający na tym, że powstaje ona na mocy tak zwanego aktu erekcyjnego określonego organu państwa (na przykład Polska Akademia Nauk powstała na mocy ustawy z dnia 17 lutego 1960 r.) lub aktu administracyjnego (na przykład powstanie przedsiębiorstwa państwowego);
- tryb koncesyjny, charakteryzujący się tym, że dana osoba prawna powstaje z inicjatywy przyszłych członków, tak zwanych założycieli, z tym że konieczną przesłanką jej powstania jest uzyskanie zezwolenia (koncesji) od określonego organu państwa;
- tryb normatywny (rejestracyjny), który polega na tym, że do powstania osoby prawnej nie jest wymagane żadne zezwolenie organów państwa, lecz wystarczy, żeby założyciele spełniali warunki przewidziane w sposób generalny i abstrakcyjny w akcie normatywnym (na przykład powstanie stowarzyszeń, fundacji).

Osoby prawne są obdarzone zdolnością prawną, jednak w węższym zakresie niż osoby fizyczne. Ograniczenia te wynikają z samej natury osób prawnych, które są tworem sztucznym. Osoba prawna nie może na przykład zostać ubezwłasnowolniona, zawrzeć związku małżeńskiego czy sprawować władzy rodzicielskiej. Inaczej jest ze zdolnością do czynności prawnych, która w odróżnieniu od osób fizycznych trwa w takim samym zakresie od powstania osoby prawnej, na przykład wpisu do odpowiedniego rejestru, aż do likwidacji. Są różne sposoby likwidacji osób prawnych. Może to nastąpić na skutek podjęcia decyzji (uchwały) przez kompetentne organy danej osoby prawnej o jej rozwiązaniu (na przykład na mocy uchwały walnego zgromadzenia członków stowarzyszenia) czy też upływu czasu, na jaki zgodnie ze statutem została powołana osoba prawna. Z chwilą wykreślenia z odpowiedniego rejestru kończy się byt osób prawnych, dla których prawo przewiduje ich prowadzenie⁵⁴.

---

⁵³ Swoistym „fundatorem” w stosunku do jednostek samorządu terytorialnego jest ustawodawca, który określa między innymi ich powstanie, zakres działania i pierwotny majątek, zob. też na przykład Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1993, s. 134–135.

⁵⁴ Zob. ustawę z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (tekst jedn. Dz. U. z 2007 r. Nr 168, poz. 1186 z późn. zm.).

Stosunek prawny

Wstępnie można przyjąć, że „pojęcie stosunek prawny jest odnoszone do wszelkich takich stosunków, w których wyznaczona przez normy prawne sytuacja prawna jakiegoś podmiotu jest połączona w taki czy inny sposób z sytuacją prawną drugiego”⁵⁵. Nie ma jednego, właściwego dla wszystkich działów prawa rodzaju stosunku prawnego – wykazuje on różnice wynikające ze specyfiki regulacji prawnej danego działu. Zasadniczo można wyodrębnić stosunki prawne w prawie publicznym i stosunki w prawie prywatnym. Stosunki zachodzące między podmiotami prawa oświatowego należą głównie do prawa administracyjnego (publicznego), nie sposób jednak nie dostrzec wielu ważnych stosunków prawnych właściwych prawu cywilnemu (prywatnemu) czy też prawu pracy⁵⁶. W tym podrozdziale zostanie przedstawione takie rozumienie pojęcia **stosunek prawny**, jakie jest zawarte w teorii prawa. Przykłady stosunków prawnych występujących w prawie oświatowym będą podane w następujących częściach książki.

Stosunek prawny to jeden ze stosunków społecznych, który zachodzi między co najmniej dwiema osobami, jeżeli przynajmniej jedna z nich oddziałuje na drugą lub gdy normy obowiązujące w danym środowisku wskazują na określone zachowania się tych osób wobec innych⁵⁷. Tym, co odróżnia stosunek prawny od innych stosunków społecznych, jest cecha „prawności”, to znaczy, że norma prawna dotyczy tego stosunku⁵⁸. Stosunkiem prawnym jest zarówno ten stosunek społeczny, który powstał dzięki ustanowieniu i obowiązywaniu danej normy prawnej, jak i ten, który za podstawę ma istniejący uprzednio stosunek faktyczny. Stosunek faktyczny zachodzący między podmiotami prawa nie zawsze musi opierać się na fakcie prawnym, czyli okoliczności zawartej w przepisach prawnych powodującej powstanie, zmianę lub wygaśnięcie stosunku prawnego⁵⁹. Gdyby tak było, każde nasze

⁵⁵ Cytat za: Z. Ziemiński, *Teoria prawa*, Warszawa–Poznań 1972, s. 132.

⁵⁶ Poczynając od decyzji o przyjęciu ucznia do szkoły lub przedszkola, pomiędzy szkołą a uczniem (a dokładniej jego prawnymi opiekunami) powstają stosunki administracyjnoprawne. Wielość stosunków z zakresu prawa pracy występuje szczególnie w relacjach związanych z zatrudnianiem nauczycieli, wychowawców czy innych pracowników szkół i placówek. Stosunki cywilnoprawne są również obecne w funkcjonowaniu placówek oświatowych, oprócz popularnej formy zatrudniania na podstawie umowy zlecenia, występują także dość powszechne umowy najmu, sprzedaży i tym podobne.

⁵⁷ A. Łopatka, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1975, s. 292–293.

⁵⁸ Zob. Z. Ziemiński, *Uprawnienie a obowiązek. Przyczynek do analizy stosunku prawnego*, Poznań 1962, s. 6–7.

⁵⁹ Pojęcie faktu prawnego nie zawsze jest łączone w literaturze z powstawaniem stosunków prawnych (zob. na przykład J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 21 i n.).

zachowanie byłoby opisane w przepisach prawa. Można zatem przyjąć, że stosunek prawny to więź prawna, która łączy strony stosunku.

Stosunek prawny zwykło się określać przez jego elementy, to jest strony, uprawnienie i obowiązek oraz przedmiot stosunku. **Stronami stosunku prawnego** są podmioty prawa, czyli osoby fizyczne i prawne. Pojęcie „strony stosunku” nie zawsze bywa tożsamy z pojęciem „podmioty stosunku”. Często stroną stosunku jest więcej niż jeden podmiot prawa, na przykład jedną stroną stosunku prawnego jest dyrektor szkoły, a drugą – rada pedagogiczna (składająca się z co najmniej trzech nauczycieli), zgodnie z art. 40 ust. 7 u.s.o., który brzmi: „Dyrektor szkoły lub placówki przedstawia radzie pedagogicznej, nie rzadziej niż dwa razy w roku szkolnym, ogólne wnioski wynikające ze sprawowanego nadzoru pedagogicznego oraz informację o działalności szkoły”. Stosunki prawne są z reguły dwustronne, ale bywają też wielostronne, między innymi w przypadku zawarcia umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej⁶⁰.

Treścią stosunku prawnego jest uprawnienie i obowiązek, które tworzą między stronami więź prawną. Więź ta polega na tym, że jedna ze stron może czegoś żądać, a druga jest do czegoś zobowiązana. Można również przyjąć, że dwie strony są jednocześnie i uprawnione, i zobowiązane, ponieważ każda ze stron jest uprawniona do jednego rodzaju zachowań, a do innych zobowiązana⁶¹. Uprawnienie jednej strony jest skorelowane z obowiązkiem drugiej strony. Uprawnienie wyraża się zwykle w tekstach aktów prawnych następującymi zwrotami: „może”, „zezwała się”, „wolno”⁶². Z uprawnieniem mamy do czynienia wtedy, gdy przepis prawa lub postanowienia umowne nie nakładają na daną stronę obowiązku, lecz pozostawiają jej uznaniu wybór określonego zachowania się i w zależności od wyboru zachowania się dokonanego przez daną stronę, druga strona stosunku prawnego staje się zobowiązana do odpowiedniego zachowania się⁶³. Obowiązek polega na tym, że przepis prawny zakłada w danej sytuacji pewien nakazany lub zakazany sposób zachowania się adresata prawa. W tekstach aktów prawnych obowiązek wyraża się najczęściej za pomocą takich zwrotów, jak „zobowiązuje się”, „jest obowiązany”, „powinien”⁶⁴.

⁶⁰ Na przykład stowarzyszenie może zawrzeć z organami gminy prowadzącymi szkołę porozumienie w sprawie organizacji letniego wypoczynku dla dzieci i młodzieży.

⁶¹ Obydwa rozumienia treści stosunku prawnego mają swoich zwolenników (por. na przykład J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 221; K. Opalek, *Prawo podmiotowe. Studium z teorii prawa*, Warszawa 1957, s. 421).

⁶² Na przykład zgodnie z art. 48 ust. 1 u.s.o.: „Organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego może powołać radę oświatową działającą przy tym organie”.

⁶³ J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 220.

⁶⁴ Na przykład według art. 14 ust. 3 u.s.o.: „Dziecko w wieku 6 lat jest obowiązane odbyć roczne przygotowanie przedszkolne albo w oddziale przedszkolnym zorganizowanym w szkole podstawowej”.

Przedmiot stosunku prawnego bywa różnie określany w teorii prawa⁶⁵. Według jednych „przedmiotem prawa nazywamy wszystko to, z powodu czego podmioty prawa wstępują w stosunki prawne, i co stanowi ich wzajemne prawa i obowiązki”⁶⁶. Inni autorzy za przedmiot stosunku prawnego uznają zawsze zachowanie się człowieka, a niekiedy także pewien obiekt materialny lub niematerialny, którego to zachowanie się dotyczy⁶⁷. Są także określenia przedmiotu stosunku prawnego odróżniające przedmiot materialny od przedmiotu prawnego stosunku. Przedmiot materialny stosunku to taki przedmiot, „którym objęty jest tkwiący u jego podstawy i przezeń zabezpieczony stosunek społeczny”⁶⁸. Za prawny przedmiot stosunku prawnego uznaje się zachowanie osoby zobowiązanej, jakiego ma prawo domagać się uprawniony⁶⁹. Już wstępne przytoczenie niektórych definicji przedmiotu stosunku prawnego świadczy o znacznych różnicach w tym zakresie. Przyjęcie jednego ze sposobów jego rozumienia i w ogóle uznanie go za element stosunku prawnego jest kwestią bardziej indywidualną niż powszechną.

W dalszych rozważaniach w tej pracy **stosunek prawny** będzie rozumiany jako więź prawna łącząca strony stosunku, w której uprawnienie jednej strony jest skorelowane z obowiązkiem drugiej.

Miejsce prawa oświatowego wśród gałęzi prawa

Prawo oświatowe nie jest oddzielną gałęzią prawa, należy bowiem do prawa administracyjnego, a zasadnicza większość norm ma charakter publiczny. Występują w nim także liczne elementy prywatnoprawne. Prawo obowiązujące w danym państwie stanowi system, którego najmniejszymi elementami są przepisy prawa. **System prawa** jest to całokształt obowiązujących w państwie przepisów prawnych, z uwzględnieniem ich podziału na gałęzie, oraz zespół zasadniczych idei przewodnich, na jakich opiera się ustrój państwa. Powiązania między normami systemu mają charakter formalny, polegający na tym, że akt wyższego rzędu uprawnia (lub zobowiązuje) określony podmiot do wydania aktu prawnego niższego rzędu i tak dalej⁷⁰.

⁶⁵ Por. na przykład A. Łopatka, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 297; J. Lande, *Studia z filozofii prawa*, Warszawa 1959, s. 935; K. Opalek, *Teoria państwa i prawa*, cz. I, Warszawa 1957, s. 132.

⁶⁶ W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa...*, s. 546.

⁶⁷ Na przykład A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys teorii prawa*, Warszawa 1967, s. 103.

⁶⁸ Cytat za: O.S. Joffe, M.D. Szargorodski, *Zagadnienia teorii prawa*, tłum. J. Nowacki, J. Wróblewski, Warszawa 1963, s. 193–194.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 194.

⁷⁰ J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 81; W. Siuda, *Elementy prawa...*, s. 46.

Podstawowy podział prawa na publiczne i prywatne wywodzi się jeszcze z czasów starożytnego Rzymu i został dokonany przez Ulpiana (170–228 n.e.). **Prawo publiczne** jest prawem, które chroni interes państwa, interes wspólny, a **prawo prywatne** strzeże interesu jednostki. Można podać trzy podstawowe kryteria rozróżniania prawa publicznego i prywatnego. Zgodnie z kryterium podmiotowym (E. Bierling) prawo publiczne reguluje stosunki między organami państwa i obywatelami, a prawo prywatne zajmuje się stosunkami między obywatelami. Według kryterium przedmiotowego (G. Jelinek) prawo publiczne dotyczy stosunków władczych opartych na hierarchicznym podporządkowaniu, a prawo prywatne reguluje stosunki, przyjmując zasadę równości stron. Trzecie z omawianych kryteriów to kryterium dochodzenia roszczeń (A. Thonü). Roszczenia publicznoprawne mają być dochodzone z urzędu, a roszczenia prywatnoprawne – na wniosek zainteresowanych stron⁷¹. Stosując wymienione kryteria do prawa publicznego, zwykle dzieli się je na następujące działy: prawo konstytucyjne, prawo administracyjne, prawo karne, prawo finansowe, prawo procesowe i prawo międzynarodowe publiczne. Do prawa prywatnego są zaliczane: prawo cywilne, prawo rodzinne i opiekuńcze oraz prawo gospodarcze. Niektóre gałęzie prawa, takie jak prawo pracy, nie dają się sklasyfikować, gdyż występuje w nich wiele elementów właściwych dla prawa publicznego i prywatnego. Można za L. Morawskim stwierdzić, że współcześnie „bardziej sensowne od dogmatycznego dzielenia gałęzi prawa na gałęzie prawa publicznego i prywatnego (żadna gałąź nie jest ani czystym prawem publicznym, ani czystym prawem prywatnym) jest wyróżnienie w ramach każdej gałęzi elementów publicznych i prywatno-prawnych”⁷².

Gałąź prawa zwykle się określać jako zespół norm, które regulują jednorodne, istotne stosunki społeczne. W obrębie gałęzi prawa jest stosowana jednakowa metoda normowania stosunków społecznych. Przyjmuje się najczęściej podział polskiego prawa na następujące gałęzie: prawo administracyjne, prawo konstytucyjne, prawo karne, prawo finansowe, prawo procesowe, prawo cywilne, prawo pracy.

Prawo administracyjne jest zespołem norm regulujących administracyjną działalność państwa – inaczej mówiąc, regulujących funkcję administrowania. Według J. Starościaka prawo administracyjne to „gałąź prawa, która reguluje działalność organów państwowych, podejmowaną w celu wykonania ustalonych prawem zadań organizatorskich wypełnianych w swoistych formach działania”⁷³. Prawo administracyjne jest dzielone w różny sposób.

⁷¹ L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa...*, s. 76.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ J. Starościak, E. Iserzon, *Prawo administracyjne*, Warszawa 1963, s. 15–16.

Jeżeli jako kryterium podziału przyjmie się przedmiot regulacji, to można wyróżnić następujące grupy norm:

- ustrojowe prawo administracyjne – normy bezpośrednio dotyczące organizacji aparatu administracyjnego,
- procedura administracyjna (postępowanie administracyjne) – normy bezpośrednio odnoszące się do toku działania organów administracyjnych,
- materialne prawo administracyjne (inaczej, część szczegółowa prawa administracyjnego) – normy dotyczące konkretnych działów administracji publicznej, na przykład prawo oświatowe, prawo leśne, prawo budowlane, prawo górnicze).

Podział na prawo ustrojowe, postępowanie administracyjne i materialne prawo administracyjne jest umowny, gdyż poszczególne grupy norm prawnych zazębiają się ze sobą, często są zamieszczone w jednej ustawie, a przede wszystkim muszą być jednocześnie stosowane w rozstrzygnięciu prawie każdej sprawy administracyjnej⁷⁴.

Przyjmując wspomniane kryterium przedmiotowe, można wyodrębnić z prawa administracyjnego **prawo oświatowe**. Obejmuje ono przepisy prawne różnej rangi regulujące działalność organów państwa i organów innych podmiotów prowadzących szkoły i placówki oświatowe, w dziedzinie oświaty, kształcenia i wychowania, a także stosunki prawne w tym zakresie. W literaturze przedmiotu występuje również zbliżone, lecz mające węższy zakres pojęcie **prawa szkolnego**, które jest rozumiane jako całość przepisów prawnych regulujących działalność państwa w dziedzinie oświaty i wychowania, odnosząca się przede wszystkim do systemu szkolnictwa, czyli do szkół i innych zakładów oświatowo-wychowawczych oraz do całego nadzoru nad nimi⁷⁵.

Prawo konstytucyjne jest najściślej związane z prawem administracyjnym, które z kolei bywa określane mianem skonkretyzowanego prawa konstytucyjnego⁷⁶. Właściwsze wydaje się jednak stwierdzenie, że normy prawa konstytucyjnego stanowią punkt wyjścia norm prawa administracyjnego. Przykładowo prawo konstytucyjne gwarantuje prawo obywateli do oświaty, a prawo administracyjne – czy dokładniej: prawo oświatowe – konkretyzuje i rozwija tę regulację. Prawo konstytucyjne bywa też nazywane ustrojowym, ponieważ stanowi zespół norm określających podstawowe zasady ustrojowe i organizacyjne państwa. Najważniejszym źródłem tego prawa

⁷⁴ E. Ochendowski, *Prawo administracyjne...*, s. 32.

⁷⁵ J. Homplewicz, *Polskie prawo szkolne*, Warszawa 1984.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 36.

jest konstytucja. Należą do niego przepisy dotyczące podstaw ustroju społecznego, politycznego i gospodarczego państwa, zakresu kompetencji organów władzy, stosunków między organami państwa a obywatelami oraz praw, wolności i obowiązków obywateli.

Prawo karne określa czyny uznane za społecznie niebezpieczne, sankcje karne grożące w razie popełnienia takich czynów oraz ogólne zasady odpowiedzialności karnej. Za przestępstwa są uważane czyny zagrożone karą na mocy ustawy obowiązującej w czasie ich popełnienia. Do głównych funkcji prawa karnego należą: funkcja represyjna, polegająca na zwalczaniu przestępczości, funkcja prewencyjna, która polega na oddziaływaniu mającym na celu odstraszania od popełniania podobnych czynów, oraz funkcja resocjalizacyjna, wyrażająca się w wychowawczym oddziaływaniu na osobę przestępcy. Podstawowym źródłem prawa karnego jest ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

Prawo finansowe to zespół norm regulujących gromadzenie środków pieniężnych przez państwo, ich rozdział i wydatkowanie, a także tryb funkcjonowania organów i instytucji finansowych. Prawo finansowe jest jedną z młodszych gałęzi prawa, gdyż wcześniej było traktowane jako część prawa administracyjnego, z którym do dziś ma największe powiązania. Wszystkie cechy prawa administracyjnego odnoszą się także do prawa finansowego: „Prawu finansowemu podlega tylko ta sfera działalności organów i instytucji finansowych, w której występują one w charakterze jednostek nadrzędnych”⁷⁷.

Prawo procesowe jest to bardzo specyficzna gałąź prawa, związana z podziałem prawa na materialne i formalne. Prawo materialne to zespół norm, które ustanawiają merytoryczne obowiązki i prawa, regulują zachowanie podmiotów prawa i organów państwa. Do prawa formalnego należą normy odnoszące się do organizacji instytucji odpowiedzialnych za przestrzeganie prawa materialnego oraz trybu dochodzenia praw i wykonywania obowiązków określonych w prawie materialnym⁷⁸. Do prawa formalnego jest zaliczane prawo procesowe – cywilne i karne. Prawo procesowe cywilne (postępowanie cywilne) to zespół norm regulujących tryb rozstrzygania spraw cywilnych przez sądy i inne organy oraz określających właściwość tych organów. Najważniejszym źródłem proceduralnego prawa cywilnego jest ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.). Prawo karne procesowe (postępowanie karne) to ze-

⁷⁷ Cytat za: W. Siuda, *Elementy prawa...*, s. 51.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 47.

spół norm, które regulują tryb prowadzenia i rozstrzygania spraw karnych przed organami wymiaru sprawiedliwości⁷⁹. Głównym źródłem postępowania karnego jest ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

Prawo cywilne wywodzi się z prawa rzymskiego (*ius civile*), w którym oznaczało normy mające zastosowanie do obywateli rzymskich (łac. *civis* ‘obywatel’, a *ius civile* ‘prawo obywatelskie’). Współcześnie prawo cywilne jest jednym z najważniejszych działów prawa. Ma zastosowanie nie tylko w stosunkach między obywatelami danego państwa, ale także z osobami prawnymi i podmiotami zagranicznymi. Prawo cywilne to zespół norm regulujących głównie stosunki majątkowe i niektóre stosunki osobiste (na przykład związane z dobrami osobistymi) między równorzędnymi podmiotami prawa. Chodzi tu o równorzędność formalną, oznaczającą brak hierarchicznego podporządkowania jednego podmiotu stosunku prawnego drugiemu podmiotowi, tak charakterystycznego na przykład w prawie administracyjnym. Cechą charakterystyczną prawa cywilnego jest to, że znaczna część jego norm ma charakter względnie obowiązujący. Z tego też powodu do oceny skutków prawnych zobowiązań umownych są miarodajne przede wszystkim postanowienia umowne ustalone przez strony. Podstawowym źródłem prawa cywilnego jest kodeks cywilny. Prawa cywilnego nie można nazwać jednorodną gałęzią prawa, gdyż są działy, które w przyszłości mogą przekształcić się w gałęzie, obecnie jednak przeważająca część doktryny zalicza je do prawa cywilnego⁸⁰. Chodzi tu głównie o prawo rodzinne i prawo gospodarcze (handlowe). **Prawo rodzinne** to zespół norm regulujących podstawowe kwestie związane z funkcjonowaniem rodziny, takie jak pokrewieństwo, zawarcie małżeństwa, relacje majątkowe i osobowe między małżonkami, ustanie związku małżeńskiego czy władza rodzicielska. Podstawowym źródłem prawa rodzinnego jest kodeks rodzinny i opiekuńczy. Przez **prawo handlowe (gospodarcze)** należy rozumieć zespół norm, z natury rzeczy należących do prawa cywilnego, które regulują organizację (ustrój) podmiotów gospodarczych oraz czynności handlowe powstające między tymi podmiotami, a także między tymi podmiotami a innymi osobami w obrocie gospodarczym, zarówno wewnętrznym, jak i międzynarodowym⁸¹.

Prawo pracy stanowi zespół norm regulujących stosunki między pracodawcą a pracownikiem dotyczące świadczonej pracy zarobkowej. Stosunek pracy to stosunek prawny, w którym jedna strona (pracownik) zobowiazu-

⁷⁹ *Ibidem*, s. 53.

⁸⁰ Zob. na przykład M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2004, s. 2.

⁸¹ K. Kruczałak, *Prawo handlowe. Zarys wykładu*, Warszawa 1996, s. 21.

---

je się do świadczenia pracy, a druga strona (pracodawca) zobowiązuje się do stworzenia warunków umożliwiających jej wykonywanie, jak też do zapłaty wynagrodzenia i do zapewnienia innych świadczeń. Podstawowym źródłem prawa pracy jest ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn. Dz. U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 z późn. zm.).

Dr Danuta Kurzyńska-Chmiel jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Śląskiego – Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie, autorką wielu prac z zakresu prawa administracyjnego, w tym monografii: *Nadzór wojewody nad samorządem terytorialnym* (Bielsko-Biała 2003) i *Podstawy prawne i organizacyjne oświaty. Prawo oświatowe w zarysie* (Warszawa 2006).

Drugie wydanie książki ma charakter rozszerzony i uaktualniony. Poruszono w niej problematykę funkcjonowania systemu oświaty na tle prawnych podstaw działania instytucji oświatowych. Syntetycznie i w zrozumiałym sposób przedstawiono prawa i obowiązki w dziedzinie oświaty oraz strukturę i działanie systemu oświaty. Szczególną uwagę zwrócono na analizę zmian prawnych wynikających z realizacji kolejnego etapu reformy edukacji.

Publikacja będzie stanowić cenną pomoc dla praktyków, przede wszystkim dyrektorów szkół, nauczycieli, pracowników instytucji oświatowych, jak i dla studentów. Jest ona przeznaczona także dla osób, które chcą uporządkować swoją wiedzę z zakresu prawa oświatowego, organizacji szkół, placówek oświatowych i zasad awansu zawodowego nauczyciela.

Partnerzy

www.prawooswiatowe.pl

www.dyrektorszkoly.pl

a Wolters Kluwer business

ISBN 978-83-7601-484-5

9 788376 014845

cena 45 zł